ACOMPANYAR PER ALLIBERAR

Josep Maria Forné i Febrer

28

ACOMPANYAR PER ALLIBERAR

Josep Maria Forné i Febrer

© Josep Maria Forné i Febrer, 2020

Edita: Institut de Recerca i Estudis Religiosos de Lleida - IREL, 2020
Canonge Brugulat, 22 - 25003 Lleida
Tel. i fax: 973 28 15 38
i Pagès editors, 2020
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat

Primera edició: gener de 2020
ISBN: 978-84-1303-163-7
DL: L 60-2020

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, SL

ACOMPANYAR PER ALLIBERAR

Josep Maria Forné i Febrer

Lliçó inaugural de l'Institut de
Recerca i Estudis Religiosos de Lleida (IREL)
2019-2020

28

INSTITUT DE RECERCA I ESTUDIS
RELIGIOSOS DE LLEIDA - IREL

Taula de contingut

Introducció 7

Visió del món i antropologia 9

Els humans, éssers infinits o éssers accidentals i caiguts 10

Els humans, éssers finits però perfeccionables 15

L'acompanyament a les persones com a éssers finits i perfeccionables 18

Punt de partida, no d'arribada 18

La resiliència, la fragilitat i l'antifragilitat 19

La vida: problemes i solucions 20

No romandre permanentment acompanyat 20

La paraula i l'exemple. La solitud i el silenci 21

L'acompanyament com un art 22

Hi ha progrés entre les diferents maneres d'acompanyar? 23

Saber acompanyar 24

Bibliografia 26

Acompanyar per alliberar

Josep Maria Forné i Febrer

Introducció

Reflexionar sobre què vol dir acompanyar resulta interessant perquè l'acompanyament és una activitat essencial de l'experiència humana. En el procés de maduresa personal tothom necessita i ha tingut acompanyants. Des dels moments escolars, professionals o personals hem necessitat l'acompanyament dels altres. Els humans som l'ésser vivent amb més capacitats, però també el més vulnerable. Necessitem cura des del moment del naixement més que cap altre ésser. La necessitem pel desenvolupament físic, psicològic i també espiritual. La majoria dels éssers vivents, al poc de néixer ja es valen per si mateixos. Molt poquets són els qui es transmeten coneixements no instintius via repetició. Que sapiguem, cap s'obre al transcendent. Si bé naixem de la terra, de la capa fèrtil dita *humus*, per això ens diem humans, la nostra condició és la de mirar enlaire, que és el que vol dir etimològicament *anthropos*. És a dir, amb els peus a terra però enlairant la mirada. Ara bé, sigui per caminar amb els peus a terra o per mirar enlaire, necessitem l'acompanyament. Abans, però, d'acostar-nos a l'aproximació conceptual de l'activitat imprescindible que és l'acompanyament, vull aturar-me breument en dues consideracions que necessitaré per l'aproximació posterior al concepte: la consistència i la mesura del valor de les paraules.

La consistència és una propietat de les matemàtiques que estendrem per analogia a altres disciplines o àmbits. Que les matemàtiques siguin consistents vol dir que no hi ha, ni hi pot haver, contradicció entre dues o més veritats. Així, qualsevol teorema que puguem descobrir, o els que ja estan descoberts, no es contradiuen ni es contradiran entre si. No hi ha ni pot haver cap teorema de la geometria euclidiana, per exemple, que contradigui que la suma de catets al quadrat en un triangle rectangle és igual a la hipotenusa al quadrat d'aquest triangle. Ara bé, si les matemàtiques segur que són consistents, no són dicibles. És a dir, no podem assegurar que les seves veritats primeres ho siguin amb tota certesa. Aquestes veritats primeres no es poden demostrar com a vertaderes o falses de manera absoluta. Les matemàtiques són indicibles. Per exemple, no podem assegurar

que dues línies paral·leles prolongades a l'infinit no es tallin. Si més no, és una veritat relativa a unes condicions: només per un espai pla, no per un espai còncau ni convex. Segur que en un espai pla els teoremes de la geometria euclidiana no són contradictoris, és a dir, són consistents. Però no podem assegurar que aquestes veritats consistents entre si ho siguin de manera absoluta, sinó que són relatives a uns axiomes no demostrables en ells mateixos.

La consistència i la indicibilitat, per analogia, també podem dir que són propietats dels significats de les paraules amb relació a una cultura o visió del món. En aquest cas, entendrem per cultura el sistema de significats que donen sentit a les nostres vides. I per visió del món entendrem el conjunt d'opinions i creences que conformen la imatge o el concepte general del món que té una persona, època o cultura, a partir de la qual interpreta la seva naturalesa i tot allò que existeix. Llavors, el significat de les paraules és consistent en una determinada cultura o visió del món, però indicible. O sigui, no hi ha contradicció entre els significats, tot i que bé podrien ser uns altres significats en contextos diferents, és a dir, en cultures o visions del món diferents.

Per exemple, avui no pensem igual sobre moltes coses a com ho fèiem anys enrere. Hem canviat sobre valoracions de moltes coses. Veiem les coses de manera diferent. El que potser ens escandalitzava en un altre context, avui ho tolerem o fins i tot ho veiem bé. Però no solament canviem la manera de veure determinades coses, sinó que el canvi es produeix en el sistema de veure les coses. De tal manera que canviem consistentment en la nostra visió de les coses, en la nostra visió del món.[1] En resum, acompanyar tindrà un significat, doncs, consistent amb altres conceptes dins una mateixa visió del món o cultura, però no podem demostrar que aquella visió del món o cultura pugui entrar en contradicció amb altres, i així acompanyar pugui tenir diferents significats segons visions del món diferent.

Aquesta darrera afirmació, que acompanyar és consistent amb els significats dels mots que constitueixen una mateixa visió del món, però no podem assegurar que aquesta visió del món sigui la certa, ens aboca a una darrera reflexió que vull introduir abans d'endinsar-nos en què vol dir

1. Com a exemples banals i quotidians, la vestimenta, les relacions de parella, els models de família, entre molts i molts altres.

l'acompanyament. Podem qüestionar-nos si hi ha una visió del món superior, i si la història va destriant visions del món cada cop més vertaderes. Les respostes a aquestes dues qüestions ens porten a dues possibilitats. La primera és la del relativisme i la segona és la del progrés. Per al relativisme el significat de les paraules és relatiu a una determinada cultura o visió del món i no podem mesurar quin és més veritat quan comparem significats de cultures o visions del món diferents. Per exemple, avui ens pot escandalitzar una determinada manera d'entendre què vol dir acompanyar d'èpoques pretèrites, però podem dir que cal contextualitzar les coses en el seu moment. La segona possibilitat afirma que hi ha progrés i que, per tant, podem mesurar quins significats són millors que altres. Aquesta segona possibilitat admet una variant que és la que diu que el progrés pot ser a través de moviments en espiral, és a dir, avançar tot i que hi hagi moments que sembli que es retrocedeix.[2] Aquesta darrera possibilitat és la que defensaré.

Visió del món i antropologia

Una cosmovisió es compon de múltiples elements. Un d'ells és l'antropologia. És a dir, una concepció de l'ésser humà i el seu lloc en el món. Per tant, una de les primeres conseqüències que podem afirmar arribats en aquest punt és que acompanyar voldrà dir coses diferents segons antropologies diferents, o si es vol concepcions de l'ésser humà diferents. No serà el mateix per a una visió de la persona humana com a ésser incomplet però que es pot quasi completar, que per a una visió que entén les persones com a éssers caiguts i sense possibilitat de superar aquesta situació.

Posem un exemple. L'avui reconeguda pedagoga Maria Montessori no va renegar mai de les seves creences cristianes, però l'Església catòlica de l'època no la va beneir perquè entenia que la pedagogia de Montessori qüestionava la idea del pecat. Tal com s'entenia el pecat original, els humans, i molt especialment els infants, són éssers incomplets que "necessiten" el càstig per aprendre. Maria Montessori, però, entenia els infants com a éssers complets que necessiten l'aprenentatge per actualitzar les seves

2. Adoneu-vos que per passar del punt 1 al 4 cal passar pel 2 i 3 i sembla que retrocedim.

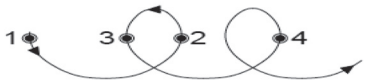

capacitats. Avui en diem convertir les capacitats en competències.[3] Per a ella, el càstig dificulta o impossibilita el pas d'una a l'altra: de la capacitat a la competència. En canvi, l'estímul positiu, és a dir el premi, ajuda a fer-ho.

Maria Montessori va haver de marxar d'Itàlia per poder desenvolupar la seva pedagogia. Va haver d'anar a Holanda. No obstant això, es va acabar imposant la seva pedagogia. Ara bé, el qüestionament que va significar Montessori en l'àmbit de la pedagogia no era només un canvi en aquesta disciplina, sinó que qüestionava tot el sistema d'idees que se sustenten en una antropologia o altra. Una determinada antropologia determina una determinada pedagogia, i a l'inrevés. Hi ha consistència entre elles. Així mateix, una i altra determinaran diferents maneres d'entendre què vol dir acompanyar. La qüestió també serà poder determinar si hi ha una manera de definir *acompanyar* millor que altres, és a dir, si hi ha antropologies més vertaderes que altres. Apostarem pel sí. Caldrà argumentar-ho, això no obstant. El que és segur és que cal apostar i, per tant, adherir-se a un model antropològic. Això és el que faré tot seguit.

Els humans, éssers infinits o éssers accidentals i caiguts

La concepció de l'ésser humà que defensaré és d'arrel kantiana. Les condicions de possibilitat dels humans són alhora els seus límits. Posseir aquestes condicions garanteix possibilitats que cal desenvolupar. En elles mateixes només són possibilitats que ens marquen l'abast d'on podem arribar. Ens assenyalen la nostra finitud, però també ens possibiliten fer camí. Són condicions que posseïm i només requereixen el mestratge que acompanya i el nostre esforç. No depenen de la gràcia en el seu exercici. No obstant això, ens marquen els límits. Per exemple, en l'àmbit moral ens recorden que la santedat no és cosa d'aquest món, però no tothom és igual moralment. Hi ha gent que s'esforcen per ser millors persones i n'hi ha de molt bandarres. Tot i això, per més que ens esforcem i ens acompanyi un bon mestratge, no arribarem a la santedat entesa com a perfecció moral. Això ho podem estendre a tots els altres àmbits que també defineixen l'ésser humà, a part del moral: l'intel·lectual, l'artístic i el religiós.

3. Per exemple, som capaços de llegir però si no aprenem no som competents. Tenim ja la capacitat, llavors cal convertir-la en competència. En la versió individualista, direm que cal ajudar a desenvolupar els talents diferents de cadascú.

Aquesta antropologia que proposo de límits, perfeccionables, això sí, i que determinarà després què vol dir per mi acompanyar, la defensaré, en primer lloc, per contraposició a les dues antropologies a les quals s'enfronta: la que defensa un ésser humà sense limitacions, és a dir, infinit, i la que defensa un ésser humà finit i no perfeccionable ni per un bon mestratge, ni pel propi esforç.

Comencem per la visió de l'ésser humà com a ésser infinit. Es tracta de la coneguda imatge dels humans desitjosos de menjar la fruita de l'arbre del bé i del mal, és a dir, volent-se convertir en Déu, l'ésser infinit. Aquesta és una pretensió que ja s'assenyala en el començament de la Bíblia com un dels pecats més grans que els humans podem cometre. Malgrat que se'ns adverteix del mal que pot comportar, hi ha hagut molts moments al llarg de la història que ens ho hem cregut i que estem convençuts que som com déus. Hi ha períodes que ens és més fàcil creure-ho. Però, a més, individualment aquelles persones que han acumulat molt poder han tingut aquesta inclinació molt propera. Creure que hom ho pot tot és una il·lusió perillosa però molt estesa, molt humana, podríem dir. El poder ha estat i és una de les fonts que alimenta aquesta visió. La tecnologia, avui, és una altra de les fonts que també alimenta aquesta il·lusió. Podem dir que, segons com, tenim més poder cadascú de nosaltres amb un *smartphone* —un d'aquests telèfons intel·ligents que portem a la butxaca— que el poder que tenien molts reis en temps força pretèrits, per exemple, a saber si cal agafar el paraigua o no, o si hi ha algú disposat a satisfer els nostres desigs.

La tecnologia, d'una banda, i la idea que voler és poder, de l'altra, ens porten a imaginar els humans com a éssers infinits. Com diria la saviesa tradicional, fem dels nostres infants i adults uns reietons que després no hi ha manera d'aturar. Hem passat d'una època que ens recordava cada moment que no som ningú, que el pecat ens acompanya sempre, a una època en la qual pensem que tot és possible. Només cal voler-ho. No hi ha límit. Imaginem que potser encara no estem prou madurs, però no trigarà el dia en el qual l'arbre de la ciència ens haurà nodrit suficientment per passar d'una humanitat limitada a una transhumanitat sense més límit que la nostra llibertat. Poc acompanyament necessitem segons aquesta visió. Escoltant-se un mateix és suficient per fer camí. A més, és clar, de tenir molts diners, la qual cosa fa més fàcil assolir el que es vol. L'acompanyament serà com el del bufó que serveix per distreure el rei que portem cadascú de nosaltres, o

per ajudar-nos a vestir o a decidir allò que ens fa mandra de decidir. És una forma d'acompanyament que ja existia de ben antic i que Sòcrates assenyalava com a molt perillosa per sofista. L'acompanyament serveix per adular les nostres preferències i fer créixer aparentment el nostre poder.

La visió dels humans que està alimentada per la tecnologia i pel poder ens fa creure que els humans som infinits i ens vincula a la vida i al món a través del plaer. La vida val la pena en la mesura que ens permet el gaudi. Ben cert que el gaudi és la font que nodreix les nostres vides. Sense ell no hi ha ganes de viure. Però això no ha de voler dir que el patiment sigui aliè a la vida. Això és una il·lusió constituent que forma part de la fantasia més ampla que ho podrem tot perquè som com déus i, per tant, infinits. L'altra il·lusió constituent d'aquesta fantasia més ampla d'imaginar-se que ho podem tot és creure que si el món queda limitat com a font de recursos naturals, l'univers és infinit i podrem obtenir recursos d'arreu del cosmos. Encara que sembli una contradicció, però, el patiment substancial a la vida humana i la limitació de la natura terrenal en la producció de recursos naturals, tal com ens adonem que passa ara amb situacions com la d'emergència climàtica que vivim i que ens assenyala que hi ha d'haver una altra manera de viure, són les principals fonts de les quals es nodreix la crítica a la il·lusió infantil de creure que si es vol es pot i que som infinits. Viure en aquesta il·lusió, i en l'individualisme consistent amb aquesta antropologia, només ens du a la insatisfacció. La il·lusió o la fantasia es contraposen amb la realitat. De la mateixa manera que la infància requereix la maduració que ens humanitza, instal·lar-nos en la il·lusió que som infinits i que ho podem tot requereix una superació en un acompanyament savi que ens ajudi a madurar o créixer, segons es vulgui usar un verb o altre.

Enfront d'aquesta il·lusió, la d'esdevenir déus que no necessitem més acompanyament que el de tenir perquè ja som i podem,[4] hi ha una altra

4. Tenir, ser i el poder són les tres maneres d'alimentar la vanitat. Les tres, inevitables, i les tres, amb les seves perversions. Tenir, normalment concretat a tenir diners, per dir-ho de manera genèrica i col·loquial. Ser, normalment concretat a ser reconegut amb honors i mèrits. Poder, com la capacitat de manar i que els altres obeeixin. Les perversions consisteixen a voler tenir més que ningú i la permanent insatisfacció que això comporta. També voler ser més que ningú sense deixar que els altres siguin i la també consegüent i permanent insatisfacció perquè els altres també han de ser. I, en darrer lloc, voler tenir tot el poder, sabent que el poder es pot jerarquitzar però no dividir, amb la competència mai satisfeta que això significa.

visió que és la que ens condemna a veure'ns com un error de la naturalesa o com a éssers caiguts, i, per tant, els humans estem condemnats a viure l'existència amb angoixa. Ni tenir, ni ser, ni el poder ens alliberaran de la mort. Som éssers per a la mort. Com diu la cançó,[5] "tot el que som és pols en el vent". Poc val l'acompanyament des d'aquesta perspectiva, tret que en fem una lectura —abundant en la història— que hi ha uns éssers escollits que tenen el privilegi d'acompanyar-nos en aquest trànsit mundanal perquè posseeixen un do especial. Aquesta darrera versió ha estat assenyalada com una desviació per molts autors, com Marx, Nietzsche o Freud, els quals vinculen aquest suposat do especial —per la gràcia de Déu, per exemple— a la font legitimadora de tenir, de ser i del poder. El comú dels mortals només podem aspirar a un cert perfeccionament des de l'acompanyament dels escollits. Fora d'aquest acompanyament només hi ha foscor i desviació.

Per aquestes antropologies, no solament es veu l'ésser humà com un ésser finit, sinó que la seva finitud no és ni superable ni perfeccionable. Poc serveix l'acompanyament en aquest cas, tret de si no se l'imagina com a instrument de trànsit a una vida més enllà que podem preparar ja aquí gràcies a intermediaris especials. Hi ha dues fonts de les quals beu aquesta antropologia. Dues fonts contraposades. La primera consisteix en una visió del món que imagina l'ésser humà com un accident de la naturalesa. De la mateixa manera que existim, podríem perfectament no existir, i, per tant, la desaparició de la humanitat, tant com a espècie com com a individu, no ens ha de preocupar. Estem abocats a desaparèixer. Estem abocats a la mort o al no-res, perquè no som res. L'existència dels humans és substancialment angoixada i angoixant. Una manera de viure és narcotitzant l'existència i una altra és la que poden assolir només uns pocs que són capaços de viure autènticament la vida amb tota la seva duresa, per dir-ho d'una manera col·loquial. L'acompanyament, des d'aquesta perspectiva o visió de l'ésser humà, només serveix per donar-nos escalfor els uns als altres, és a dir, per viure en ramat.[6] En el sentit oposat, l'acompanyament serveix per ajudar-nos a sortir del ramat i assolir un nivell d'autenticitat que poca gent

5. "All we are is dust in the wind", de Kansas.

6. F. Nietzsche, *La genealogia de la moral,* Tercera dissertació, 18: "Allí on hi ha ramats, és l'instint de feblesa el que ha volgut el ramat i la intel·ligència del sacerdot, el que l'ha organitzat."

pot assolir. És a dir, viure en ramat o transcendir la humanitat en una forma de superhome nietzscheà.[7]

A les antípodes, però també dins d'una antropologia que assenyala la condició finita dels humans, hi ha una visió de les persones com a éssers caiguts. La naturalesa humana, per més que s'esforci, no podrà superar aquesta situació, ja que tendeix inevitablement cap al mal i cap a l'autodestrucció. L'acompanyament només pot servir per contenir aquesta inclinació cap al pecat i fer suportable el camí en la mesura que periòdicament podem posar el comptador a zero. Tant per contenir la inclinació com per alleugerir la càrrega, podem gaudir d'acompanyants especials: l'estament sacerdotal.[8] Sovint, i d'acord amb la crítica nietzscheana, podem dir que aquesta antropologia i la seva consegüent manera d'entendre l'acompanyament, ha portat a pretendre renunciar a aquesta vida en favor d'un cel on es reconciliï la virtut amb la felicitat.[9] Aquesta antropologia ens porta a concebre l'acompanyament i l'acompanyant com un moralista que ha d'estar constantment donant lliçons. Lliçons que ens permeten jutjar, quan el savi principi bíblic diu el contrari: "si no vols que et jutgin, no jutgis",[10] o "qui tingui la consciència neta, que tiri la primera pedra".[11]

Per acabar aquest punt, i fent una interpretació lliure dels tres estadis de Kierkegaard, podríem dir que l'estadi estètic convindria a la visió an-

---

7. La crítica de Nietzsche al ramat, en el qual busquem escalfar-nos per alleugerir la por i la covardia, creiem que és necessària de tenir en compte. Això no obstant, no veiem la mateixa necessitat de considerar la proposta del superhome, ja que ens pot fer caure en la il·lusió d'un ésser infinit en el qual voler i el poder coincideixen, com dèiem, en l'anterior antropologia que hem assenyalat i, amb ella, les seves limitacions.

8. Compte, no perquè hom sigui sacerdot ja forma part d'aquest estament, però sí que tots els sacerdots d'aquest estament juguen el rol de mitjancers especials. Hi ha sacerdots que són inestimables i vers acompanyants en el procés de maduració i creixement de les persones. El tema està en si aquests vers acompanyants només ho poden ser els sacerdots, o també ho poden ser altres persones que no necessàriament tenen el seu estatus. L'altre perill està a creure que el monopoli que tenien els membres de l'estament sacerdotal en l'acompanyament, ara, en temps de domini de la ciència, el tenen els psiquiatres i psicòlegs de determinades escoles, o, avui, els *coachs*.

9. Tal com diu ben clar Jorge Manrique a las *Coplas por la muerte de su padre*: "Este mundo es el camino / para el otro que es morada / sin pesar; / mas cumple tener buen tino / para andar esta jornada, / sin errar."

10. Lluc 6,37-38: "No judiqueu, i no sereu judicats; no condemneu, i no sereu condemnats; perdoneu, i sereu perdonats. Doneu, i us donaran: us abocaran a la falda una bona mesura, atapeïda, sacsejada i curulla fins a vessar. Tal com mesureu sereu mesurats."

11. Joan 8,7: "Aquell de vosaltres que no tingui pecat, que tiri la primera pedra."

tropològica dels humans com a éssers infinits en el qual perseguim el plaer com a criteri. L'estadi ètic, a una visió de l'ésser humà com a ésser finit que per existir busca la crossa en la norma donada. Enfront d'aquests dos estils de vida hi ha l'estadi religiós, que sap que cap dels dos estadis anteriors resol una existència autèntica. L'autenticitat està a trobar-se a si mateix i prendre's la vida seriosament. Això només passa quan hom s'adona que aquest trobar-se a si mateix és trobar Déu, i només així se supera l'alienació pròpia dels estadis estètic i ètic ja que en ells es busca fora: en l'objecte plaent o en la norma imposada. En un cas i en l'altre l'acompanyament alimenta l'alienació. El que es proposa, però, és un acompanyament que allibera i que millora les nostres capacitats, tot i que no arribem a la perfecció. O sigui, que ens permeti viure amb autenticitat i fraternitat.

Els humans, éssers finits però perfeccionables

Enfront de les visions antropològiques exposades anteriorment i amb les consistents visions del que vol dir acompanyar, proposo una tercera visió de l'ésser humà amb una altra consistent definició d'*acompanyar*. Recordar que la primera d'aquestes visions antropològiques exposades sustentava que els humans som il·limitats en les nostres capacitats i que podem prolongar-les encara més gràcies a la tecnologia. Llavors, l'acompanyament només ha de servir per alimentar aquesta il·lusió. La segona visió de l'ésser humà que he exposat l'he dividit en dos. En ambdós casos els humans som limitats, però per uns la limitació ve de l'origen accidental de la humanitat, i per uns altres perquè la humanitat és naturalesa caiguda. En la primera versió, l'acompanyament serveix per amuntegar-nos els uns amb els altres i alleugerir la por i l'angoixa si els narcòtics no són prou eficients. O, segons una altra versió, per ser capaç de viure el contrasentit de l'existència com un superheroi i, per tant, sense necessitat que ningú ens acompanyi. En la darrera visió antropològica, ser limitat per origen i naturalesa caiguda, l'acompanyament serveix per no caure més, i en tot cas preparar-se per a una superació moralista i moralitzant i així guanyar el premi de la correspondència entre la virtut i la felicitat, és a dir el cel, si ens toca la gràcia que així sigui.

Però deixem la contraposició i anem a la proposta. Considerarem els humans com a éssers capacitats per transcendir el nostres orígens —som

fills de la terra però caminem mirant enlaire— tot i que mai no podrem assolir, si més no aquí, el cel que mirem i busquem. Som éssers finits. Però ens podem millorar en relació amb el punt de partida. Tenim capacitats i talents que podem convertir en competències.[12] Per exemple, naixem amb la capacitat de parlar, però necessitem aprendre a parlar. Ara bé, així mateix, les nostres capacitats es converteixen en els nostres límits. El llenguatge ens humanitza i ens permet créixer, però no podem anar més enllà de les paraules. Per això, allò que no pot ser dit amb paraules, ens és vedat.[13] Així passa en l'àmbit intel·lectual, però l'esquema de possibilitat i límit val també pels altres àmbits que defineixen l'ésser humà: l'ètic, l'artístic i el religiós. Les nostres facultats ens possibiliten, però ens marquen els límits. No podem anar més enllà d'aquestes possibilitats. Ara bé, per actualitzar les possibilitats necessitem dos ingredients: el mestratge d'altres i l'esforç propi.

Els referents que faré servir per explicar aquests dos ingredients, el mestratge i l'esforç, són Sòcrates com a premissa i Freud com a derivada. Sòcrates ens ensenya que es pot viure frívolament, sense autenticitat, però també hi ha una opció que és la que fa la vida digna. És l'opció que cerca i fa examen, no del que interessa, sinó del que convé de veritat.[14] Cal distingir el coneixement —*episteme*— de l'opinió —*doxa*. Cal fer recerca del bé de veritat perquè és l'únic que de veritat ens aporta felicitat. És molt important descobrir aquest bé, però el simple camí de la recerca ja fa meritòria la vida. Forçant Sòcrates des dels versos d'un altre grec, K. Kavafis, "has de pregar que el camí sigui llarg".[15] La finitud humana

12. En aquest sentit és explícit el títol d'una de les obres de la influent autora actual M. C. Nussbaum, *Crear capacidades*, a més de ser un dels seus temes centrals.

13. Wittgenstein, *Tractatus*. Proposició 7: "Allò del qual no es pot parlar, cal guardar-ne silenci."

14. Plató, Apologia de Sòcrates, 38a: "... el bé més gran per l'ésser humà és parlar cada dia de la virtut i de les altres coses sobre les quals vosaltres m'haveu sentit conversar, examinant-me jo mateix i examinant els altres, i que una vida sense aquesta investigació no és digna d'ésser viscuda".

15. També podem recordar els darrers versos del poema en traducció de Carles Riba: "Sempre tingues al cor la idea d'Ítaca. / Has d'arribar-hi, és el teu destí. / Però no forcis gens la travessia. / És preferible que duri molts anys / i que ja siguis vell quan fondegis a l'illa, / ric de tot el que hauràs guanyat fent el camí, / sense esperar que t'hagi de dar riqueses Ítaca. // Ítaca t'ha donat el bell viatge. / Sense ella no hauries pas sortit cap a fer-lo. / Res més no té que et pugui ja donar. // I si la trobes pobra, no és que Ítaca t'hagi enganyat. / Savi com bé t'has fet, amb tanta experiència, / ja hauràs pogut comprendre què volen dir les Ítaques."

no fa inútil l'esforç perquè hi ha sentit i felicitat aquí, si més no com a objectiu. Estem facultats per gaudir la felicitat. Però els obstacles són grans. Cal vèncer-los. Un de sol no pot vèncer els lestrígons i els ciclops, si ho diem en paraules de Kavafis. Els prejudicis i les fixacions són massa grans i estan massa arrelades en nosaltres. No ens permeten fer camí en la bona direcció. Pensar i examinar costa, demana un sacrifici que hom, sol, no pot vèncer si no és amb l'ajut d'uns mestres —en versió psicoanalítica, d'uns terapeutes. L'acompanyament pel qual apostaré és el d'aquests mestres. Ells ens permeten vèncer les resistències i ens entrenen per poder fer el camí, que és la vida mateixa amb autenticitat i seriositat, vencent la insostenible lleugeresa del ser.[16] El mestratge i l'acompanyament són imprescindibles, però no suficients. Cal, també, l'esforç que un mateix hi ha de posar. Perquè viure demana compromís de cadascú de nosaltres. La felicitat que tothom busca necessita l'ajut del mestre, però també el compromís de cadascú de nosaltres. I com l'Ítaca de Kavafis, tan important és assolir-la com buscar-la.[17] Als humans ens defineix mirar enlaire. També no deixar de tenir els peus a terra. Aquesta és la nostra grandesa i la nostra limitació a la vegada. Ens cal, com diria Plató, educar la mirada per veure-hi bé. Educar no és fer veure, sinó corregir la mirada perquè es vegi la llum.[18] En aquesta educació no som prou nosaltres mateixos. Necessitem l'ajut exterior, però aquest tampoc no és suficient. Ens cal, llavors, el compromís i l'esforç propi. Només des de la combinació dels dos ingredients podem millorar el nostre punt de partida i superar-lo, és a dir, créixer, sense poder assolir l'absolut.

---

16. Expressió manllevada del títol homònim de la novel·la de Milan Kundera. A. Maalouf, a la novel·la *Les désorientés*, ho expressa amb la idea que viure sense principis ens dona la il·lusió de poder-nos enlairar infinitament, però no cap al cel, sinó cap al no-res.

17. En una entrevista a l'abat de Montserrat, en la contraportada del diari *La Vanguardia*, a l'inici de la segona guerra d'Iraq, li van preguntar què en pensava que tant Hussein com Bush deien tenir Déu del seu costat. Ell va respondre que portava tota la vida buscant-lo. Molt revelador.

18. Plató, *La República*, VII, 518 c-d: "...l'educació no consisteix en allò que alguns pretenen. En efecte, diuen, segons crec, que ells inculquen la ciència en l'ànima que no la té, com si infonguessin la vista a uns ulls cecs. —En efecte, és el que diuen —va dir. —Però el que demostra el nostre discurs —vaig dir— és que aquesta facultat que hi ha en l'ànima de cadascú així com l'òrgan amb què cadascú aprèn, han de girar-se, allunyant-se amb tota l'ànima de tot allò sotmès a l'esdevenir —de la mateixa manera que l'ull és incapaç de girar-se cap a la llum, deixant la tenebra, sinó amb el cos sencer— fins que es troba en condicions d'afrontar la visió del ser i d'allò més brillant del ser, que és allò que anomenem bé, no és això?"

Fins aquí l'aproximació d'aquest ésser humà, que, sense ser perfecte, es pot perfeccionar. És una visió de la persona que està limitada justament per les seves mateixes capacitats, però que les pot actualitzar amb acompanyament i esforç. Un cop definida la persona, em resta comentar alguns dels trets que considero essencials de l'acompanyament, consistent amb l'antropologia proposada. D'això tractarà el següent apartat.

L'acompanyament a les persones com a éssers finits i perfeccionables

Punt de partida, no d'arribada

L'acompanyament, consistentment amb la proposta d'ésser humà finit però millorable, és el punt de partida, no d'arribada. En el model antropològic en el qual es contempla l'ésser humà com a ésser finit i que no pot millorar la seva finitud per si mateix, l'acompanyament busca l'arribada, busca assolir l'objectiu de materialitzar unes normes. Tota decisió que no passi per aquesta materialització és desviació. El que mou el subjecte està fora. Per contra, en el model que proposem l'objectiu rau a mobilitzar l'interior de la persona. Allí és on hi ha el tresor. Per això el "coneix-te a tu mateix" socràtic. Per això el premi per sobre del càstig. El càstig serveix per frenar conductes, el premi per estimular-ne. El que cal és estimular el nostre interior. Per al moralista, qui s'allunya de la norma mereix un càstig. En canvi, el mestratge ha de servir perquè la consciència i la raó operin. De partida, són mandroses i prefereixen no pensar. Acompanyar serveix per superar i vèncer aquesta mandra. Aquesta comoditat paralitzant. Però el mestratge no serveix per donar respostes, sinó per empènyer perquè cadascú les busqui en el seu interior. Per fer aquesta recerca cal vèncer la falsa il·lusió de coneixement que ens dona l'opinió. Cal arribar a la conclusió de saber que no sabem res, per buscar la resposta. Qui, d'un començament, creu que té la resposta, no buscarà la vertadera. Només qui se sap ignorant buscarà. El mestratge que acompanya ha de servir per prendre consciència de la pròpia ignorància. Un cop assolida aquesta consciència, el mestre haurà d'abandonar l'acompanyament i haurà de ser l'esforç de cadascú qui acabi —punt d'arribada— de resoldre. Del que es tracta és de treure del centre l'acompanyant i posar-hi la persona acompa-

nyada. Això té, entre moltes altres coses, clares conseqüències en l'àmbit de la pràctica educativa, sanitària i d'atenció social. Però tampoc vol dir que la persona acompanyada sigui com un client el qual sempre té raó. Llavors, l'acompanyant seria un adulador i no faria bé la seva feina. En la fase inicial, quan la persona acompanyada està immersa en l'error del que agrada i prou, cal que el mestratge no es plegui a una il·lusa consciència que es creu infinita —que ja ho sap tot. Ha de ser crític, molt crític, i potser que no agradi a l'acompanyant. Cal trobar el punt en el qual l'acompanyament aconsegueix l'equilibri entre buidar de falses il·lusions de la persona acompanyada i no omplir les pròpies de l'acompanyant. En això rau el bon mestratge i la bona professionalitat, per exemple també en l'àmbit mèdic, educatiu o social.

La resiliència, la fragilitat i l'antifragilitat

La resiliència, la fragilitat i l'antifragilitat són tres naturaleses de la matèria. Tal vegada la darrera, l'antifràgil, sigui una interpretació lliure de N. Taleb[19] del joc conceptual amb el qual vol dir "fràgil". No importa, ens anirà bé. Els dos primers són conceptes clars que defineixen la naturalesa de la matèria. La naturalesa fràgil d'un objecte vol dir que té una composició per la qual fàcilment es pot trencat per agents externs. Un cop al vidre, per exemple. El vidre no pot resistir el cop i es trenca. Ara bé, si no hi hagués hagut el cop romandria en el mateix estat compost. D'altra banda, la resiliència és la propietat de la matèria de l'objecte que la fa capaç de respondre a molts, o pocs, agents externs que agredeixen el compost. Un cop a un tros de goma, si és d'una determinada força, no la trenca. La goma absorbeix el cop i després recupera el seu estat inicial. Això és la resiliència. La capacitat d'absorbir "cops" i recuperar-se. L'antifràgil és la naturalesa dels cossos que ja no necessiten ni tan sols un agent extern per trencar-se. Es trenquen sols.

Doncs bé, aquestes naturaleses de la matèria poden ajudar a descriure l'acció dels acompanyants sobre les persones acompanyades. L'objectiu és assolir la resiliència com a propietat de les persones ben acompanyades. D'entrada tothom és fràgil. El que hem d'evitar és que al final s'aconse-

19. N. Taleb, *Antifrágil*.

gueixin persones antifràgils, que es trenquin per si mateixes. L'acompanyament tal vegada haurà de provocar algun cop —simbòlic i no físic— per tal d'enfortir la naturalesa de l'acompanyant i perquè pugui passar de la fragilitat a la resiliència. Tot sabent que massa cops acaben produint l'efecte contrari, acaben convertint la fragilitat inicial en antifragilitat. Això ho té molt ben estudiat la psicologia a través del concepte d'autoestima. El bon mestratge, el bon acompanyament, enforteix. Ni infla il·lusòriament ni enfonsa en una baixa autoestima paralitzant.

La vida: problemes i solucions

La vida està plena de problemes, però també, per això mateix, està plena de solucions. Per l'antropologia que ens considera éssers finits, per accident o per caiguda, les solucions ni estan assegurades ni hi són en la majoria dels casos. No hi ha solució final satisfactòria. Estem abocats a la mort o al patiment. Però des de l'antropologia proposada, l'acompanyament té en compte que sí que hi ha solucions als problemes. Tenim capacitats o eines per reparar les situacions. A més, com hem dit, el final del trajecte és important, però el mateix trajecte ho és tant o més que assolir aquest final.

Si hi ha solucions, ens hem de centrar a buscar-les i a ajudar que els altres les trobin. L'acompanyament també significa això. Entre el problema i la solució, no abandonar la responsabilitat del primer però centrar-se en la segona. No es tracta de culpabilitzar, tampoc de desresponsabilitzar. Si es culpabilitza, l'únic que s'assoleix és que la persona acompanyada deixi de buscar solucions. Si es desresponsabilitza, deixem d'usar l'experiència per trobar solucions la pròxima vegada. Si ni es responsabilitza ni es culpabilitza, sinó que es deixa passar tot, llavors ens instal·lem en el problema perquè no som capaços de buscar solucions, ens trenquem. L'acompanyament que enforteix la persona acompanyada ha de trobar un equilibri que no és fàcil. Això distingeix el bon mestratge o la bona professionalitat, que no busca l'autocomplaença sinó el bé de l'altre.

No romandre permanentment acompanyat

L'objecte de l'acompanyament des de l'opció que hem triat ha de perseguir que l'acompanyament esdevingui un procés i no pas un fi en si mateix, és a dir, romandre permanentment acompanyat. La pràctica terapèutica que inaugura Freud, la psicoanàlisi, i amb ella totes les que s'hi inspiren, té

molt clar que el terapeuta no és algú que ha de resoldre els problemes de les persones, sinó que ha d'ajudar que elles els resolguin. Per dir-ho d'una altra manera, quan algú va a buscar ajut per superar una situació, el bon terapeuta no li dona la solució sinó que el força a canviar el punt de vista en el qual està instal·lat i des del qual no pot trobar la solució. Amb aquest moviment s'ha d'aconseguir que es vegin les coses de manera diferent i així poder albirar la solució que hom acabarà trobant. Però aquest acompanyament vol dir temps. La temptació d'usar aquest temps per fer negoci o per alimentar el propi ego de l'acompanyant (fer dependents els les persones acompanyades) hi pot ser. Hi pot ser en qualsevol pràctica que requereixi acompanyament: la docència, la salut, l'aparent amistat, etc. L'acompanyament que proposem no ens porta a allargar aquell temps més del que cal. L'acompanyament sincer busca arribar al punt en el qual ens hàgim de dir adeu. Si més no en la relació d'acompanyant i persona acompanyada. A partir del comiat la relació podrà continuar però d'una altra forma, ja no de mestre i alumne, de metge i pacient, sinó entre iguals. No serà una relació jerarquitzada, cosa que exigeix l'acompanyament mentre aquest calgui, sinó entre persones que són al mateix nivell, entre amics. De la fase de l'enamorament, passarem a la fase de l'amor. L'acompanyant no ha de pretendre enlluernar, sinó dirigir la mirada de la persona acompanyada cap a enlaire, cap allí on hi ha humanització, maduració i creixement com a persona. Recordem que mirar enlaire però tenint els peus a terra ens defineix com a persones. L'acompanyament ens ha de permetre caminar lliurement i per decisió pròpia. El mal acompanyament crea dependència i caminar es converteix en fer passos de titella. Aquesta també és una forma de poder que satisfà la vanitat de l'acompanyant, sigui perquè la persona que l'acompanya paga bé —el sofista—, o perquè la persona acompanyada es converteix en l'adulador de l'acompanyant. És l'ajuda que també li cal a l'acompanyant.

La paraula i l'exemple. La solitud i el silenci

L'acompanyament consistent amb la proposta antropològica de l'ésser finit però millorable, i la visió del món que l'acompanya, només té dues eines per exercir aquest perfeccionament: la paraula i l'exemple. No cal, ni és convenient, però, estar constantment parlant per fer pensar. Al contrari, seran necessaris en el procés d'acompanyament dos ingredients fonamentals: la solitud i el silenci. La solitud és la més fidel companya, tal com diu

la cançó de Moustaki.[20] Tot el que hi ha fora de la consciència és alteritat. No reconèixer això, pretendre fondre's amb el defora, és buscar en l'escalf del ramat l'acompanyament que no ens fa créixer. L'acompanyament que ens fa créixer reconeix aquesta solitud com a constituent, no a com a estadi que cal superar. De la mateixa manera, el silenci és necessari per aquest treball interior del bon acompanyament. La paraula articula el diàleg. L'acompanyant ha de dialogar amb la persona que acompanya.[21] Si no, no se superen els obstacles inicials: prejudicis, falses opinions, fixacions, creences, etc., que no ens deixen avançar. Però aquest diàleg[22] requereix moments de silenci. La teràpia psicoanalítica, i la que té arrels en ella, sap perfectament que calen molts moments de silenci. Les paraules han de fer la seva feina en el pensament en silenci. La pràctica del ioga fa un pas més enllà i ens invita a un silenci que transcendeix el pensament. El que és ben segur, és allò que es diu que el bé no vol soroll, i el soroll no fa bé. L'acompanyament que defensem no fa soroll. Té conseqüències beneficioses.

La paraula, i el seu acompanyant, el silenci, no serien res sense l'exemple. La paraula que no va acompanyada per una acció concordant és buida com a motor. L'exemple de l'acompanyant és imprescindible per fer efectiva la paraula en la persona que acompanya.

L'acompanyament com un art

Per acabar amb aquesta enumeració de característiques de l'acompanyament proposat, que bé podria ser més extensa, cal assenyalar que defensem una acció de l'acompanyant equilibrada. Equilibri entre extrems, una mica a la manera aristotèlica segons la qual els mals són als extrems. De res, massa o visca el terme mitjà,[23] deia el peripatètic. Doncs el nos-

20. "Non, je ne suis jamais seul / Avec ma solitude ..... Elle sera à mon dernier jour / Ma dernière compagne."

21. Talking cure, per exemple.

22. Cal tenir en compte que Plató defineix *pensar* com "dialogar amb un mateix". Plató, *Teetet,* 189 e: "Soc: anomenes el fet de pensar de la mateixa manera que ho faig jo? / Teet: Com ho anomenes? / Soc: Un discurs que l'ànima duu a terme per a si mateixa tocant a les coses que examina."

23. Aristòtil, *Ètica nicomaquea,* Llibre II, cap. 2: "El qui sempre fuig, el qui té por de tot i no resisteix gens, esdevé covard; el qui res no tem i tot ho escomet, temerari; igualment el qui es lliura a tots els plaers i no s'absté de res, desenfrenat; el qui, com tots els esquius defuig tot plaer, insensible, en cert sentit. Tant l'excés com la mancança destrueixen, doncs, la prudència i el coratge, el terme mitjà les conserva."

tre acompanyament també requereix una mica d'això de res, massa. Ni massa complaença, ni massa duresa. Ni massa dolçor, ni massa amargor. Ni massa deixar fer, ni massa impedir de fer. Així podríem anar dient diferents massa. El que queda clar és que l'objectiu és que la persona acompanyada decideixi i faci definitivament per si mateixa. Per assolir-ho cal molt d'equilibri. Per això, l'acompanyament és més un art que una tècnica. S'aprèn amb un bon mestratge, amb un bon exemple. Amb silenci i reflexió. No hi ha un manual que ens permeti aprendre'l com s'aprèn una tècnica a través del domini reiterat d'uns mitjans que ens permeten assolir objectius. El que és segur és que no s'aprèn en escoles de negocis. I potser tampoc només en altres facultats. Cal un plus que no ens dona el manual i el títol. Cal obrir tots els sentits ben bé quan som al costat de bons acompanyants, i amarar-nos d'ells. La qüestió que no sé resoldre, però, és qui va amarar al primer d'aquests bons i bones mestres. Sòcrates parlava d'una crida de la divinitat, del *daimon*. Qui ho sap?

Hi ha progrés entre les diferents maneres d'acompanyar?

Per acabar, abans del resum, ens podem preguntar si entre els diferents models d'antropologia i les seves propostes d'acompanyament, n'hi ha un de millor que els altres. Podem preguntar-nos quina proposta d'acompanyament és millor: la del bufó que alimenta la nostra il·lusió d'omnipotència o la del sofista que ens diu el que volem sentir o la del moralista que tot el dia ens dona consells i ens recrimina constantment el que fem malament, o la del mestre, amic o terapeuta que ens ajuda a superar els prejudicis i les fixacions que no ens permeten decidir sàviament, tot i que no decideix per nosaltres, sinó que ens acompanya fins al punt que un mateix pren la decisió. Aquest model d'acompanyant és el que defenso com el més vàlid que els anteriors. Aquest model avança al llarg de la història, però en contraposició amb els altres dos models, que sempre estan amatents per imposar-se. El seu progrés dialèctic es desplaça en un esquema, que podríem dir, d'espiral.[24] Per avançar hem de passar per moments de la il·lusió o fantasia que ho podrem tot i que no ens cal més acompanyant que l'adulador, o per fases en les quals buscarem en el moralista o en el *coach* la resposta que

24. Tal com s'ha assenyalat en el primer apartat, nota 2.

ens ajudi a superar el moment de discerniment. Així, davant moments de confusió, avui el moralista es pot presentar com el d'autoajuda. Davant moments que tot sembla massa pautat ens venen de gust unes vacances de finitud[25] en què tot s'hi val. Però ni l'adulador ni el moralista no ens ajuden a créixer ni ens alliberen. La bona mestra i el bon mestre ens fan créixer i ens alliberen. A vegades sembla que anem enrere però anem endavant. Encara que sigui fent passos aparents d'anada enrere.

Saber acompanyar[26]

En resum, acompanyar no és escalfar-se l'un a l'altre quan fa fred. No és viure en ramat. És ajudar a emancipar. És fer camí mentrestant arriba el punt de dir adeu, si més no com a acompanyant. Són afirmacions inspirades en el mestratge de la figura de Sòcrates. Molt més endavant, les propostes terapèutiques de la psicoanàlisi vindran a reblar-ho. Sòcrates té molt clar que el seu mestratge ha de servir per alliberar l'altre, de manera irònica, dels prejudicis que li impedeixen ser autèntic. Llavors, alliberats dels prejudicis que impedeixen ser, podrà néixer la veritat que portem dins cadascú. El bon terapeuta no ha de donar resposta a què fer, sinó acompanyar fins que hom estigui preparat per donar la resposta.

La societat s'encarrega d'omplir-nos de falses il·lusions que a ella li interessa de fer-nos creure. Quan diem *societat*, ho fem de manera genèrica, però ens referim de manera concreta a qualsevol institució. A la societat li convenen certes coses. No són coses neutres. Les naturalitza d'acord amb el principi que la cultura és la segona naturalesa, si no la primera directament. Per exemple, el consum i la seva vessant degenerada, el consumisme. Prenem com a natural tenir i consumir moltes coses que, com a mínim, podem tenir el dubte de si ens calen. Un altre exemple és el que naturalitza l'obediència a l'autoritat constituïda per una societat. A la pregunta fonamental de per què hom s'ha de sotmetre a un altre?, les societats responen de tal manera que el fonament que es dona —llegiu, perquè és

25. Idea manllevada de Paul Ricoeur.

26. El text d'aquest punt va sortir publicat com a article d'opinió al diari *La Mañana* el 20 de gener de 2019 i al diari *Segre* el 21 de gener de 2019. Aquest article recollia la meva intervenció al consell general de l'IREL parlant sobre l'acompanyament, que va ser el tema escollit de treball intern pel curs 2018-2019.

voluntat divina o ho mana el poble— ho considerem com a veritat absoluta, i no l'és. I tantes altres afirmacions que prenem com a evidents —sense dubtar-ho— quan el dubte hauria de ser consubstancial. La ironia socràtica serveix per inocular el dubte davant d'aquestes evidències. No serveix per desordenar, sinó per desmuntar allò que s'ha convertit en inqüestionable o ho hem naturalitzat. Tal vegada després ho reconstruirem i ho acceptarem com a fonament de determinades decisions, però ho farem de manera enraonada i personal. Llavors serà decisió nostra. És com quan els pares imposem quelcom pel bé dels fills, i només quan ells ho assumeixen com a propi tindrà valor. Mentre sigui una imposició no és vàlida. Aquest és el quid de la qüestió.

Acompanyar és ajudar que l'altre prengui la decisió. Hi ha una escena interessant de la imprescindible pel·lícula *Cinema Paradiso*, en què Alfredo li diu a Toto que se'n vagi i no torni, amb un profund dolor intern. Quan s'han creat vincles emocionals tan forts amb algú, el més fàcil i espontani és dir-li que es quedi i que no marxi mai del costat i així fer-se companyia. No, així no es deixa créixer, no s'acompanya. Així s'anul·la l'altre. Acompanyar és deixar algú a les portes perquè emprengui el seu camí, perquè voli. A vegades als pares, als mestres, als terapeutes ens costa fer-ho. Quan es torna, si es torna, ja no és en la relació de mestre-alumne o pare-fill sinó com a amics, és a dir, entre iguals. Ara bé, mentre existeix la inevitable relació mestre-alumne, pare-fill, llavors no hi pot haver amistat, sinó relació irònica. Relació insubstituïble perquè un mateix no es pot alliberar dels prejudicis. Pensar que es pot viure en societats que no imposen prejudicis és d'absoluta ingenuïtat o ximpleria, la qual cosa abunda avui. La relació irònica del bon mestre, pare, mare o terapeuta és inevitable. Necessitem aquests acompanyants, i si la vida ens en regala alguns, els hem de guardar dins els nostres cors com a tresors per més que hagi arribat el dia dolorós en el qual ens hàgim dit adeu i així ens puguem retrobar com a amics.

S'ha comparat la figura de Sòcrates amb la de Jesús. No van deixar textos. El seu mestratge busca la llibertat de qui el rep. Acompanyen, ens acompanyen, no ens sotmeten. El bon mestratge té com a mestres autoritats com ells. Són regals de la vida.

Bibliografia

Aristòtil, *Ètica nicomaquea*. Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1999.

La biblia. Bíblia catalana, Traducció interconfessional. Barcelona, Ed. Claret, 1983.

Kavafis, K. *Poemes*. Barcelona, Ed. Curial, 1984.

Kundera, M. *La insostenible lleugeresa del ser*. Barcelona, Ed. Destino, 1983.

Maalouf, A. *Les désorientés*. París, Ed. Grasset, 2012.

Nietzsche, F. *La Genealogia de la moral*. Col·lecció Textos Filosòfics. Barcelona, Ed. Laia, 1981.

Nussbaum, M. C., *Crear capacidades*. Barcelona, Ed. Paidos, 2012.

Plató, *Apologia de Sòcrates*. Col·lecció Textos Filosòfics. Barcelona, Ed. Laia, 1981.

Plató, *Teetet*. Col·lecció Textos Filosòfics, Barcelona, Ed. 62, 1990.

Plató, *La República*. Col·lecció Fundació Bernat Metge, Barcelona, Ed. Alpha, 2018.

Ricoeur, P. *Finitud y culpabilidad*. Madrid, Ed. Taurus, 1982.

Taleb, N. *Antifrágil*. Barcelona, Ed Paidós, 2013.

Wittgenstein, L. *Tractatus Logico-philosophicus*. Col·lecció Textos Filosòfics, Barcelona, Ed. Laia, 1981.

Col·lecció "Lliçó inaugural"

Títols publicats:

1. *Accés a Déu i societat d'avui*. J. M. Rovira Belloso
2. *Món intern i transcendència*. Jordi Font i Rodon
3. *Pensament cristià i ètica*. Gaspar Mora i Bartrés
4. *Cultura cristiana i compromís polític*. Fernando Álvarez de Miranda
5. *La missió de l'Església en el món*. Salvador Pié
6. *L'Església i la ciència: de Galileu als nostres dies*. Joan Busquets Dalmau
7. *Experiència estètica, experiència ètica i experiència religiosa*. Pere Lluís Font
8. *Els grans reptes del segle XXI*. Joan Esquerda Bifet
9. *El progrés: de la ciència a la teologia*. David Jou
10. *Evangelis i sentit de la vida*. Josep Oriol Tuñí
11. *La Bíblia i les ciències humanes*. Armand Puig i Tàrrech
12. *Per què crec?* Jordi Porta i Ribalta
13. *Opinió pública i veritat*. Lluís Foix
14. *Cap on anem? Vers una nova consciència laïcal*. Francesc Torralba Roselló
15. *El Misteri de Déu*. Josep M. Rovira i Belloso
16. *El bé es fa present a través de l'amor*. Ignasi Salvat S.I.
17. *Aproximació a les idees de justícia i solidaritat*. Josep Maria Esquirol
18. *El diàleg interreligiós com a pràctica de l'amor*. Antoni Matabosch
19. *La poètica de Joan Maragall.* Ramon Pla
20. *El diàleg com a eina de transformació personal i comunitària.* Sebastià Taltavull
21. *El Vaticà II. Concili de la modernitat.* Josep Maria Carbonell i Abelló
22. *El compromís amb els pobres. Entranya de la saviesa.* Rafael del Río Sendino
23. *Amor, bellesa i transcendència.* Carles Torner
24. *La felicitat i el temps.* Josep Maria Esquirol Calaf
25. *Celebrar per donar gràcies*. Ramon Prat i Pons

26. *L'IREL i la societat*. Manuel Lladonosa i Vall-llebrera
27. *La convivència, un camí ple d'aventures*. Marta Trepat i Secanell
28. *Acompanyar per alliberar*. Josep Maria Forné i Febrer

Acompanyar per alliberar
s'ha acabat d'imprimir
el dia 28 de gener de 2020
als obradors
d'Arts Gràfiques Bobalà, S L
de Lleida

Amb el suport de